

พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ในบริบทการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก*

Submitted date : 5 February 2019

Revised date : 4 March 2019

Accepted date : 14 March 2019

พลกฤษณ์ วสีวิวัฒน์^๒

ปรเมษฐ์ จารูวรร^๓

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ และวิถีคิดในการนำคติชนดังกล่าวมาใช้ในบริบทการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ผลการศึกษาพบว่า การนำเสนอมรดกโลกเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมประเพณี เช่น ตำนานและเรื่องเล่า ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม มาใช้ในหลายลักษณะ ส่งผลให้เกิดพลวัตของคติชนในหลากหลายมิติ ได้แก่ คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ทำให้เกิดรูปเคารพและวัตถุมงคลใหม่ ๆ คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นเครื่องมือในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรม คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มีการนำเสนอ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ในสังคมไทยร่วมสมัย”

^๒ นิสิตหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๓ รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย / หน่วยปฏิบัติการวิจัย “ไทยวิทรรศน์” เพื่อการศึกษาภาษา วรรณคดี และคติชนไทย

ผ่านกระบวนการวิชาการ และคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ช่วยขยายความศรัทธา และทำให้เกิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่ ปรากฏการณ์นี้สะท้อน “วิธีคิดแบบคนใต้” ในลักษณะ การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบพวกพ้อง การพึ่งพาบารมีของพระบรมธาตุเจดีย์ การดัดแปลงให้เป็นของท้องถิ่น และการอิงรากทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ : คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์, พลวัตของคติชน, มรดกโลก

Dynamics of Phra Borommathat Chedi folklore in the context of the nomination of Wat Phra Mahathat Woramahawihan to the World Heritage list^a

Pholkrit Waseewiwat^a

Poramin Jaruworn^b

Abstract

This article aims to study the dynamics of Phra Borommathat Chedi folklore and the ways of thinking of how to use folklore in the context of the nomination process of Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province, to the World Heritage List. The study reveals that the use of Phra Borommathat Chedi folklore, such as myths and narratives, beliefs, traditions and rituals in many forms in traditional society, is a main factor in the nomination to the World Heritage List. This has resulted in the use of Phra Borommathat Chedi folklore in various new dimensions. For example, Phra Borommathat Chedi folklore has created new icons and sacred objects, along with instruments to negotiate power relations, and has been transformed into a cultural commodity presented through the academization and expansion of faith and creation of new sacred objects. This phenomenon reflects “the ways of Southern people thinking”, including creating a relationship network,

^a This article is part of a dissertation for the degree of Doctor of Philosophy “Dynamics of Phra Borommathat Chedi folklore in the nomination process of Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Sri Thammarat province in contemporary Thai society”

^a PhD Student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

^b Associate Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. / Thaivithat Research Unit for Thai Language, Literature and Folklore.

reliance upon the “barami” of Phra Borommathat Chedi, localization and references to cultural roots.

Keywords: Phra Borommathat Chedi folklore, dynamics of folklore, World Heritage

บทนำ

การบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๑ นับเป็นการปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ครั้งใหญ่ เพราะมีทั้งมีการซ่อมแซมปลียอดทองคำและฐานบัวคว่ำบัวหงาย การใช้ปูนดำฉาบผิวชั้นนอกสุดขององค์เจดีย์ รวมถึงการบูรณะ “เจดีย์ทิศ” และ “เจดีย์ราย” ที่มีมาพร้อมพระบรมธาตุเจดีย์ การดำเนินการครั้งนี้ไม่เพียงเพื่อให้พระบรมธาตุเจดีย์มีความสง่างามดังเดิมเท่านั้น หากแต่ยังเพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดในการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกอีกด้วย

แนวคิดเรื่องการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมต้ององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization : UNESCO) มีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๒ เริ่มต้นจากประชาคมในจังหวัดนครศรีธรรมราชเห็นคุณค่าในระดับสากลของพระบรมธาตุเจดีย์จึงได้ร่วมกันแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับการนำเสนอพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก แต่ต่อมากณะทำงานเห็นว่าพระบรมธาตุเจดีย์ยังมีประวัติที่เกี่ยวข้องการสร้างวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและมีความสัมพันธ์กับสิ่งก่อสร้างที่สำคัญรายรอบ จึงปรับมาเป็นการนำเสนอในภาพรวมทั้งบริเวณวัดแทน

หลังจากนั้นมีการจัดทำเอกสารเพื่อเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้น (tentative list) ของศูนย์มรดกโลกแห่งยูเนสโก ศูนย์มรดกโลกได้นำข้อเสนอเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเข้าพิจารณาในคราวประชุมใหญ่ของคณะกรรมการมรดกโลกสมัยที่ ๓๗ เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ที่ประชุมมีมติเอกฉันท์รับรองวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้นมรดกโลกในการประชุมครั้งนั้น ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๖๓) คณะกรรมการดำเนินงานกำลังจัดทำเอกสารฉบับสมบูรณ์ (nomination dossier) เพื่อเสนอให้คณะกรรมการมรดกโลกพิจารณาอีกครั้ง

การนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทำให้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในหลากหลายแง่มุมเพื่อนำข้อมูล

มาใช้ประกอบการจัดทำเอกสารเสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลก ขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดและเขตเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อรักษาความแท้ดั้งเดิมของมรดกทางวัฒนธรรมตามหลักเกณฑ์ของยูเนสโก นอกจากนี้ยังนำประเพณีเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาประยุกต์ใช้เพื่อนำเสนอความโดดเด่นของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและหนุนเสริมความสำคัญของวัดให้เป็นไปตามเกณฑ์การพิจารณา

หลังจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้รับการบรรจุอยู่ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของศูนย์มรดกโลกทำให้ชื่อของวัดได้รับความสนใจในวงกว้างอีกครั้ง ทั้งในแง่การเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนิกชนในคาบสมุทรไทย ตลอดจนการเป็นแหล่งรวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือศรัทธา ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในการนำข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไปใช้ในหลายพื้นที่ ทำให้จังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย

หากพิจารณาในแง่คติชนวิทยาซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดต่อกันมา พบประเด็นที่น่าสนใจว่า ในบริบทการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๒ ถึงปัจจุบัน มีการนำข้อมูลคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมประเพณี เช่น ตำนานและเรื่องเล่า ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม มาใช้ในบริบทใหม่และด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างไปจากเดิม ส่งผลให้คติชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ อาจกล่าวได้ว่าบริบทการนำเสนอมรดกโลกเป็นปัจจัยเร่งที่ทำให้เกิดพลวัตของคติชนอย่างมีนัยสำคัญ ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาลักษณะของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในบริบทดังกล่าวพบว่าเข้าข่ายการเป็น “คติชนสร้างสรรค์” ตามที่ ศิราพร ณ ถลาง (Nathalang, 2016, p. 19) นิยามไว้ว่า “คติชนสร้างสรรค์” (creative folklore) หมายถึงคติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ “ต่อยอด” คติชน การตีความใหม่ และสร้างความหมายใหม่หรือการนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์

ที่ผ่านมาได้มีการศึกษาคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ประเภทตำนานในด้านที่มาของเรื่องและความหมายของเนื้อหา เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง พระนิพนพานไสตร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ของ Saengphun (2000) หนังสือเรื่อง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช มรดกธรรม นำสู่มรดกโลก ภาพลักษณ์จากวรรณกรรม ของ Damsi (2014) อีกส่วนเป็นการศึกษาความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ในลักษณะการเก็บรวบรวมความเชื่อ การศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสืบทอดประเพณี เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง ความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ของ Reklanglaem (1997) หนังสือเรื่อง ผ้าพระภฏพระราชนาน ปัจจัยและสื่อส่งเสริมสืบสานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ของ Damsi (2014)

การทบทวนวรรณกรรมพบว่า ผลงานการศึกษาคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาคติชนแบบแยกย่อยแต่ละประเภทในแต่ละช่วงเวลา ทว่ายังไม่มีการศึกษาคติชนในภาพรวมที่จะทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงพลวัต โดยเฉพาะในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์และวิถีคิดในการนำคติชนดังกล่าวมาใช้ในบริบทการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จากนั้นจะนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาใช้ในการอภิปรายผลการศึกษา ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามว่าในบริบทการนำเสนอมรดกโลกมีการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมประเพณีมาใช้ในลักษณะใดบ้างและก่อให้เกิดผลในเชิงพลวัตอย่างไร รวมถึงคนในสังคมมีวิถีคิดอย่างไรในการนำคติชนมาใช้ในบริบทข้างต้น

ประเภทของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในปัจจุบัน

จากการเก็บข้อมูลคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในช่วง พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๒ ในพื้นที่ศึกษา ๗ จังหวัดภาคใต้ ที่ปรากฏความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ร่วมกัน ได้แก่ จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช กระบี่ ตรัง พัทลุง และสงขลา ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ แบบเป็นทางการจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการประกอบการสังเกต รวมถึงการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมพบว่า คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ปรากฏใน

ปัจจุบัน มี ๓ ประเภทหลัก ๆ ได้แก่ ตำนาน ความเชื่อ และประเพณีและพิธีกรรม ดังตารางต่อไปนี้

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ปรากฏในปัจจุบัน		
ตำนาน	ความเชื่อ	ประเพณีและพิธีกรรม
๑. ตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ -ตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ในรูปแบบมุขปาฐะ -ตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ในรูปแบบลายลักษณ์ ๒. ตำนานที่มีเนื้อหาอ้างถึงพระบรมธาตุเจดีย์ -ตำนานสถานที่ที่อ้างถึงการนำของมีค่าไปร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ -ตำนานที่อ้างถึงพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ	๑. ความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ -พระบรมธาตุเจดีย์บรรจุพระทันตธาตุของพระพุทธเจ้า - การสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ได้บุญกุศลสูง ๒. ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์ -พระบรมธาตุเจดีย์ไม่มีเงา -พระบรมธาตุเจดีย์ช่วยคุ้มครองบ้านเมืองให้พ้นจากภัยร้าย -อธิษฐานขอพรจากพระบรมธาตุเจดีย์แล้วจะสมหวัง -การนำสิ่งของไปถวายพระบรมธาตุเจดีย์จะเกิดสิริมงคล -การมาบวชที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะได้านิสงส์สูง -การสักการะพระบรมธาตุเจดีย์ครบ ๙ ครั้ง จะทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง -เกิดมาหนึ่งชาติขอให้ได้กราบพระธาตุเมืองนคร ๓. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้ารักษาพระธาตุ -กา ๔ เหล่า เฝ้ารักษาพระธาตุ -ช้างเฝ้ารักษาพระธาตุ -เทวดา ยักษ์ และสัตว์ในเทนิยายเฝ้ารักษาพระธาตุ	๑. ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ -ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช -พิธีสวดมนต์ข้ามปีบูชาพระบรมธาตุ และบุญให้ทานไฟ จังหวัดนครศรีธรรมราช -พิธีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ๒. ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ -พิธีห่มผ้าพระบรมธาตุสรี จังหวัดชุมพร -พิธีถวายราชสักการะพระราชานุสาวรีย์พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช จังหวัดนครศรีธรรมราช -พิธีสมโภชศาลหลักเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช -พิธีบวงสรวงหมื่นไกรพลชั้นน์ (ตาขุนพล) จังหวัดนครศรีธรรมราช -พิธีบวงสรวงองค์พ่อจตุคามรามเทพ จังหวัดกระบี่

ตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ปรากฏในปัจจุบันมีหลายประเภทและหลายชนิด ทั้งที่ยังมีรูปแบบเหมือนเดิม ดัดแปลงบางส่วนให้ต่างไปจากเดิม และที่เป็นรูปแบบใหม่ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโดยรวมพบว่า ข้อมูลเหล่านี้ล้วนมีความเชื่อมโยงกับคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีมาตั้งแต่อดีต กล่าวได้ว่า คติชนที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นผลมาจากการนำคติชนในสังคมประเพณี มาใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย ในลักษณะการสืบทอด การผลิตซ้ำ การประยุกต์ และการสร้างใหม่ ดังนี้

๑. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สืบทอดจากคติชนเดิม

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สืบทอดจากคติชนเดิมเป็นการนำคติชนที่มีมาแต่อดีตมาถือปฏิบัติตามรูปแบบเดิม หรืออาจมีการดัดแปลงรูปแบบบางอย่างแต่องค์ประกอบหลักและสาระสำคัญยังคงอยู่เช่นเดิม อาจเรียกได้ว่าเป็นการสืบทอดรูปแบบเดิมในบริบทใหม่ พบการสืบทอดตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การนำตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ที่กล่าวถึงที่มาของพระบรมธาตุและการสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุดังกล่าว มาบอกเล่าในงานประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อให้ผู้มาร่วมงานได้ทราบถึงประวัติและความสำคัญขององค์เจดีย์ ส่วนการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น ๑) พุทธศาสนิกชนมาสักการะพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อขอพรให้สมหวังในเรื่องต่าง ๆ ด้วยความเชื่อว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จะได้บุญกุศลสูงและการอธิษฐานขอพรจากพระบรมธาตุเจดีย์แล้วจะสมหวังดังปรารถนา ๒) ชาวไทยในพื้นที่ภาคใต้และชาวมลายูเชื้อสายไทยนิยมมาบวชที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วยความเชื่อว่าจะได้อานิสงส์สูง

๒. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่รื้อฟื้นจากคติชนเดิม

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่รื้อฟื้นจากคติชนเดิมเป็นการนำคติชนที่เคยปรากฏในอดีตมาทำใหม่ อาจนำเสนอด้วยวัตถุประสงค์เดิมหรือด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ทำให้คติชนที่สูญหายไปแล้วกลับมาดำรงอยู่ในบริบทที่ต่างไปจากเดิม พบการนำประเพณีเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่เลิกปฏิบัติไปแล้วมาจัดใหม่อีกครั้ง

เช่น พิธีสงฆ์พระบรมธาตุเจดีย์ ภาคประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้รื้อฟื้นพิธีสงฆ์พระบรมธาตุเจดีย์มาจัดในงานประเพณีสงกรานต์แบบย้อนยุคที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐ ประเพณีสวดด้าน หรือการอ่านหนังสือนิทานเป็นทำนองเสนาะด้วยภาษาถิ่นใต้ในวันธรรมสวนะ ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช ได้รื้อฟื้นการสวดด้านขึ้นมาจัดในวันเข้าพรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ ต่อมาจังหวัดนครศรีธรรมราชได้นำการสวดด้านมาจัดในช่วงงานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุนานาชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยนำพระนิพนธ์ไตรปิฎกซึ่งเป็นตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ในรูปแบบแบบลายลักษณ์^๑ ที่แต่งเป็นร้อยกรองมาใช้ในการสวด

๓. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประยุกต์จากคติชนเดิม

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประยุกต์จากคติชนเดิมเป็นการนำคติชนมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานะที่เฉพาะ อาจนำมาใช้นอกเหนือบทบาทหน้าที่เดิมเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนไป ทำให้คติชนมีความหมายเพิ่มขึ้นมาในบริบทใหม่พบการประยุกต์คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การนำประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุหรือการนำผ้าไปห่มพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบูชาพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ในวันมาฆบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นประเพณีในระดับท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ให้เป็นประเพณีในระดับนานาชาติ โดยการนิมนต์พระสงฆ์และเชิญพุทธศาสนิกชนจากต่างประเทศเข้าร่วมขบวนแห่ผ้าไปห่มรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความสัมพันธ์กับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุที่ปฏิบัติ

^๑ ตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ในรูปแบบแบบลายลักษณ์ในที่นี้ คือ วรรณกรรมที่มีเนื้อหากล่าวถึงการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีสามสำนวนหลัก ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และพระนิพนธ์ไตรปิฎกทั้งสามเรื่องกล่าวถึงประวัติของพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ใกล้เคียงกัน ความว่า นางเหมชาลาและทนต์ทุมาร สองพี่น้องแห่งเมืองทนต์บุรี นำพระทันตธาตุหนึ่งสกลลงเรือจะไปยังลังกา ระหว่างเดินทางพายุดีเปรอแตก ทั้งสองถูกคลื่นซัดมาขึ้นฝั่งที่หาดทรายแก้ว จึงฝังพระธาตุไว้ที่ชายหาด ต่อมาพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชมาพบ จึงให้คนขุดขึ้นมา แต่ไม่สามารถนำขึ้นมาได้เพราะติดคาถาอยู่ พระอินทร์ทราบข่าวจึงให้พระวิฆณุกรรมมาช่วยยกพระธาตุขึ้นและช่วยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุ แล้วจึงสร้างเมืองนครศรีธรรมราช

สืบต่อมาช้านานและเป็นประเพณีที่มีความสำคัญโดดเด่นเป็นสากลตามเกณฑ์การพิจารณาของคณะกรรมการมรดกโลก (UNESCO World Heritage Centre, 2018)

๔. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ผลิตซ้ำจากคติชนเดิม

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่ผลิตซ้ำจากคติชนเดิมเป็นการนำส่วนหนึ่งของคติชนมาให้ความหมายหรือให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติแบบใหม่ ทำให้คติชนได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น การผลิตซ้ำก่อให้เกิดการนำคติชนมาผลิตใหม่ในวัตถุประสงค์ใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป หรือมีการสร้างความหมายใหม่ พบการนำตำนาน ความเชื่อ และประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาผลิตซ้ำในหลายลักษณะ ดังนี้

๔.๑ การผลิตซ้ำตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ ได้แก่ การนำตำนานมาผลิตซ้ำเป็นเรื่องราวส่วนใหม่ เช่น ตำนานหมื่นไกรพลขันธ์ (ตาขุนพล) ตำนานแม่เจ้าอยู่หัว (พระนางเสียดขาว) การนำตำนานมาผลิตซ้ำในสื่อรูปแบบใหม่ เช่น เพลงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช : มรดกธรรมนำสู่มรดกโลก ละครตักตำบรพ์ เรื่องศรีธรรมมาโคกราช และการนำตำนานมาผลิตซ้ำเป็นรูปเคารพและวัตถุมงคล เช่น รูปเคารพพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช โรงเรียนเมืองนครศรีธรรมราช วัตถุมงคล พระปิดตาพิมพ์พระกาฬ รุ่งธงชัย

๔.๒ การผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ได้แก่ การนำความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์มาทำซ้ำในรูปแบบใหม่ เช่น ความเชื่อเรื่องอธิษฐานขอพรจากพระบรมธาตุเจดีย์แล้วจะสมหวังในภาพยนตร์ ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเมืองต้องห้ามพลาดนครสองธรรม และการนำความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้ารักษาพระธาตุมาใช้ในการสร้างรูปเคารพและวัตถุมงคล เช่น รูปเคารพเทพดาเฝ้ารักษา พระพุทธรูปสิ่งศักดิ์มีมหาชัย วัตถุมงคล กา พยนต์

๔.๓ การผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น พิธีสวดมนต์ข้ามปี บูชาพระบรมธาตุ และบุญให้ทานไฟ เป็นการนำพิธีกรรมการสักการะพระบรมธาตุเจดีย์มาผนวกรวมกับพิธีสวดมนต์ข้ามปีที่ภาครัฐพยายามส่งเสริมให้ทุกจังหวัดจัดและงานบุญให้ทานไฟซึ่งเป็นประเพณีของท้องถิ่น เรียกได้ว่าเป็นการ

นำพิธีกรรมเดิมมาผลิตซ้ำในบริบทใหม่ทำให้เกิดพิธีกรรมรูปแบบใหม่ขึ้นในสังคม พิธีห่มผ้าพระบรมธาตุสวี จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นการนำรูปแบบของประเพณีห่มผ้าขึ้นธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช มาเป็นแนวทางในการจัดงาน ทำให้พิธีกรรมและกิจกรรมในงานห่มผ้าพระบรมธาตุสวีคล้ายกับประเพณีห่มผ้าขึ้นธาตุ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำประเพณีห่มผ้าขึ้นธาตุในพื้นที่ใหม่

๕. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่เป็นการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ประเภทตำนานและเรื่องเล่า ความเชื่อ หรือประเพณีและพิธีกรรมมาเป็นข้อมูลในการสร้างคติชนชนิดใหม่ พบการนำความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้ารักษาพระบรมธาตุเจดีย์และตัวละครจากตำนานพระบรมธาตุเจดีย์มาสร้างเป็นรูปเคารพ ต่อมามีการสร้างพิธีกรรมการบูชารูปเคารพเหล่านั้น กลายเป็นพิธีกรรมใหม่ของกลุ่มคน ได้แก่ พิธีกรรมที่มีที่มาจากความเชื่อเรื่องเทวดาเฝ้ารักษาพระธาตุ เช่น พิธีสมโภชศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช พิธีบวงสรวงองค์พ่อจตุคามรามเทพ พิธีกรรมที่มีที่มาจากตัวละครในตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น พิธีถวายราชสักการะพระราชาอนุสาวรีย์พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช พิธีบวงสรวงหมื่นไกรพลขันธ์ (ตาขุนพล)

วิธีการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในบริบทการนำเสนอมรดกโลก

การศึกษาวิธีการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้เป็นการวิเคราะห์การนำคติชนในสังคมประเพณีประเภทตำนาน ความเชื่อ และประเพณีและพิธีกรรมมาประยุกต์ใช้ในบริบทการนำเสนอมรดกโลก ทั้งนี้เพื่อที่จะนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการเลือกสรร การขยายความ การตีความใหม่ ตลอดจนการสร้างความหมายใหม่ให้แก่ข้อมูลคติชน อันส่งผลให้คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มีการเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ดังนี้

๑. วิธีการนำตำนานพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้

การนำตำนานพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในการนำตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระบรมธาตุเจดีย์มาประยุกต์ใช้ในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การนำอนุภาคมาใช้ การนำเนื้อเรื่องบางตอนมาใช้ และการนำทั้งเรื่องมาใช้ ดังนี้

๑.๑ การนำอนุภาคมาใช้

อนุภาค (motif) เป็นองค์ประกอบเล็ก ๆ ในนิทานที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ซึ่งทำให้เกิดการจดจำและเล่าสืบทอดต่อ อนุภาคแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ ตัวละคร วัตถุสิ่งของ และเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่มีลักษณะพิเศษ (Nimmanhemin, 2002, p. 38) การนำอนุภาคมาใช้เป็นการนำอนุภาคตัวละครที่มีลักษณะพิเศษและอนุภาคของวิเศษของตัวละครจากตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มาประยุกต์ใช้ในการสร้างเรื่องเล่าสำนวนใหม่และการจัดสร้างวัดถุมงคล

๑.๑.๑ การนำอนุภาคตัวละครมาใช้

ลักษณะแรก คือ การนำคุณสมบัติของตัวละครมาเป็นข้อมูลในการแต่งขยายความเป็นเรื่องเล่าสำนวนใหม่ เช่น การนำข้อมูลของตัวละครหมื่นไกรพลขันธ์ ตามที่วรรณกรรมเรื่องพระนิพนพานโสทรระบුව่า เป็นทหารของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช มาผนวกรวมกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับตาขุนพล ที่ชาวตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เชื่อกันว่าเป็นอารักษ์ของชุมชน เกิดเป็นเรื่องเล่าสำนวนใหม่ ดนัย ร่ำพึงนิตย์ ปลัดเทศบาลตำบลขุนทะเล (Ramphuengnit, 2018, August 31) เล่าว่า ครั้งพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชนำผู้คนอพยพหนีโรคระบาดจากหาดทรายแก้วมาอยู่ที่เขาวัง หมื่นไกรพลขันธ์ได้ติดตามมาด้วย เมื่อโรคระบาดจางหายพระองค์ได้นำไพร่พลกลับไป ทว่าหมื่นไกรพลขันธ์ทูลขออยู่ที่เดิมเพื่อช่วยเฝ้าระวังข้าศึก แม้ว่าหมื่นไกรพลขันธ์จะถึงแก่กรรมแล้ว แต่ท่านก็ยังคงทำหน้าที่คุ้มครองชาวขุนทะเลเรื่อยมา ชาวบ้านเรียกท่านว่า “ตาขุนพล”

ลักษณะที่สอง คือ การนำลักษณะพิเศษของตัวละครมาเป็นข้อมูลในการสร้างวัดถุมงคล เช่น การนำลักษณะของตัวละครพังการ ที่ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชบันทึกไว้ว่า เป็นทหารของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชที่

กล้าหาญและเก่งกาจในการสู้รบกับข้าศึก มาเป็นข้อมูลในการสร้างวัดมุงคล เจริญพระบิดตาพังพากพ พระนารายณ์ทรงครุฑประทับราหู รุ่งรวย รวย รวย โดย พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (เจ้าคุณธงชัย) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๙ พระบิดตาพังพากพรุ่นนี้เป็นการขยายความเชื่อจากเดิม ที่เชื่อกันว่า พระบิดตาพังพากพจะคอยปกป้องและป้องกันภัยให้แก่ผู้ครอบครอง เช่นเดียวกับพังพการในตำนานที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาบ้านเมือง โดยการสร้างความเชื่อใหม่เพิ่มว่า พระบิดตาพังพากพจะบันดาลทรัพย์สินเงินทองให้แก่ผู้ครอบครองด้วย

๑.๑.๒ การนำอนุภาคของวิเศษมาใช้

การนำอนุภาคของวิเศษมาใช้เป็นการนำของวิเศษของตัวละครในตำนานมาตีความใหม่ ทำให้เกิดความเชื่อใหม่เกี่ยวกับของวิเศษดังกล่าว แล้วจึงนำความเชื่อมาเป็นข้อมูลในการสร้างวัดมุงคล เช่น การนำอนุภาคเงินตราโมที่พระนิพนโสตรกล่าวถึงว่า ในช่วงที่พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชครองเมืองได้เกิดโรคระบาดครั้งใหญ่ พระองค์นำเงินตราโมไปปลุกเสกแล้วนำไปหว่านรอบเมือง ปรากฏว่าโรคระบาดหายไป ทำให้เกิดความเชื่อว่าเงินตราโมช่วยป้องกันอันตรายจากภัยต่าง ๆ ได้ ขวานครศรีธรรมราชจึงนิยมนำรูปแบบของเงินตราโมมาสร้างวัดมุงคล สืบมา ทั้งยังมีการนำเงินตราโมไปประดับหัวแหวน สร้อยคอ และสร้อยข้อมือ จำหน่ายเป็นสินค้าที่ระลึกของจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกด้วย

๑.๒ การนำเนื้อเรื่องบางตอนมาใช้

การนำเนื้อเรื่องบางตอนมาใช้เป็นการนำเนื้อเรื่องตอนสำคัญจากตำนาน การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มาเล่าใหม่หรือนำมาแต่งขยายความเป็นเรื่องเล่าสำนวนใหม่ เพื่อใช้อธิบายที่มาในการประกอบพิธีกรรม ใช้ในการแสดง และใช้ในการจัดสร้างวัดมุงคล

เนื้อเรื่องตอนสำคัญจากตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ที่ปรากฏการนำมาใช้มากที่สุด คือ ตอนพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชปกครองนครศรีธรรมราช เช่น การนำเหตุการณ์ดังกล่าวมาใช้อธิบายที่มาในการประกอบพิธีถวายราชสักการะพระราชานุสาวรีย์พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ที่จัดขึ้นเพื่อแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ทรงมีต่อชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช การนำ

เหตุการณ์มาเป็นข้อมูลในการแต่งบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องศรีธรรมมาโคกราช ที่นำเสนอเรื่องราวของพระเจ้าศรีธรรมมา พระราชโอรสของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ผู้ปกป้องนครศรีธรรมราชจากการรุกรานของกองทัพโจฬะ แสดงเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ โรงละครแห่งชาติ และการนำเหตุการณ์มาเป็นข้อมูลในการจัดสร้างรูปเคารพและวัตถุมงคลพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช โรงเรียนเมืองนครศรีธรรมราช เป็นรูปพระองค์ประทับถือดาบและทรงเครื่องอย่างกษัตริย์

๑.๓ การนำทั้งเรื่องมาใช้

การนำทั้งเรื่องมาใช้เป็นการนำโครงเรื่องหลักของตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระบรมธาตุเจดีย์ มาใช้บอกเล่าประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับพระบรมธาตุเจดีย์ในรูปแบบการแสดง

ลักษณะแรก คือ การนำตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ทั้งเรื่องมาใช้เป็นการนำเหตุการณ์สำคัญที่กล่าวถึงการนำพระบรมธาตุมายังหาดทรายแก้ว การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ และการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช จากตำนานมาใช้บอกเล่าประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่มีความสัมพันธ์กับพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การแสดงแสงสีเสียง ย้อนรอยอารยธรรมศรีวิชัยสู่อาเซียน เมื่อวันที่ ๑๓-๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙ ณ สนามหน้าศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช

ลักษณะที่สอง คือ การนำตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระบรมธาตุเจดีย์ทั้งเรื่องมาใช้ ตำนานประเภทนี้เป็นเรื่องเล่าที่กล่าวถึงพระบรมธาตุเจดีย์ในแง่หนึ่งพบการนำตำนานสถานที่ที่อ้างอิงถึงการนำของมีค่าไปร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้บอกเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชน เช่น ละครเวที เรื่อง อภินิหารโคกหลังนกคุ้ม ในงานมหาสงกรานต์ย้อนตำนานคลองแห จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๑๑-๑๓ เมษายน ๒๕๕๙ ได้นำตำนานคลองแห ซึ่งเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะมาใช้ในการจัดทำบทละครเวทีเพื่อบอกเล่าประวัติของตำบล ดำเนินเรื่องตามตำนานที่เล่าว่า คหบดีคนหนึ่งมีความศรัทธาจะไปร่วมบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ระหว่างเดินเรือได้ติดข้องชนชาวบ้านร่วมบริจาคสมทบ แต่ทราบข่าวว่าพระบรมธาตุเจดีย์บูรณะเสร็จแล้ว จึงฝังทรัพย์สินไว้บริเวณโคกกริมน้ำ พร้อมแขวนข้อทิ้งไว้ด้วย จากนั้นมีผู้มาพบจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “คลองข้องแห” แล้วกลายมาเป็น “คลองแห” ในที่สุด

๒. วิธีการนำความเชื่อมาใช้

วิธีการนำความเชื่อมาใช้ในการนำความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์และความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้ารักษาพระบรมธาตุเจดีย์มาประยุกต์ใช้ในลักษณะการนำความเชื่อเดิมมาใช้ในวัดอุประสงค์ใหม่ และการสร้างความเชื่อใหม่จากฐานความเชื่อเดิม ดังนี้

๒.๑ การนำความเชื่อเดิมมาใช้ในวัดอุประสงค์ใหม่

การนำความเชื่อเดิมมาใช้ในวัดอุประสงค์ใหม่เป็นการนำความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมาประยุกต์ใช้ในวัดอุประสงค์ที่ต่างไปจากเดิม เช่น การนำความเชื่อเรื่องการมาบวชที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะได้อันสืบส่งสูงมาใช้ในการอ้างอัตลักษณ์ของพุทธศาสนิกชนชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างวัฒนธรรม กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องการมาบวชที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นความเชื่อที่พุทธศาสนิกชนในคาบสมุทรมลายูถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เพราะมีความศรัทธาอย่างสูงสุดต่อพระบรมธาตุเจดีย์ร่วมกัน กระทั่งลัทธิล่าอาณานิยมแผ่ขยายมาถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องยอมยกเมืองไทรบุรี (เคดะห์) ปะลิส กลันตัน และตรังกานู ให้แก่ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ หลังจากประเทศอังกฤษคืนเอกราชให้แก่ประเทศมาเลเซีย คนไทยที่อาศัยอยู่ในเมืองเหล่านั้น กลายเป็นพลเมืองของประเทศมาเลเซียซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตามชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยส่วนหนึ่งก็ยังคงนับถือพุทธศาสนาและพยายามรักษาวัฒนธรรมของตนอย่างถึงที่สุด กิจกรรมหนึ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตลอดคือการนำบุตรหลานมาบวชที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ดังเช่นวัดบุญญาราม รัฐเคดะห์ จะจัดกิจกรรมดังกล่าวในช่วงหลังเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี

๒.๒ การสร้างความเชื่อใหม่จากฐานความเชื่อเดิม

การสร้างความเชื่อใหม่จากฐานความเชื่อเดิมเป็นการนำความเชื่อเดิมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาตีความ แล้วจึงสร้างความหมายใหม่ ทำให้เกิดความเชื่อใหม่ที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การนำความเชื่อเรื่องเทวदारักษาพระธาตุมาใช้ในการสร้างวัดถุมงคลเหรียญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบุรี รูปเศียรจตุคามรามเทพ

รุ่นแฟ้มไม่เป็น กล่าวคือ นักวิชาการสันนิษฐานว่าความเชื่อเรื่องเทวดารักษาพระธาตุน่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก ความเชื่อเรื่องเทวดารักษาพุทธศาสนาของประเทศศรีลังกา จำนวน ๔ องค์ ได้แก่ ชัตตุคามเทพ รามเทพ สุมณเทพ และนาถเทพหรือพิณาก (Wright, 2007, p. 36) ดังปรากฏรูปปั้นท้าวชัตตุคามและท้าวรามเทพ อยู่บริเวณทางขึ้นไปสู่ลานประทักษิณของพระบรมธาตุเจดีย์ ต่อมาความเชื่อเรื่องเทพสององค์ได้หลอมรวมเป็นเทพองค์เดียวคือจตุคามรามเทพ ในการสร้างศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชจึงมีการอัญเชิญจตุคามรามเทพที่เฝ้ารักษาพระธาตุมาช่วยปกปักรักษาเมือง พร้อมการสร้างวัตถุมงคลจตุคามรามเทพรุ่นแรก หลังจากนั้นก็มีกระแสข่าวว่านายวิชัย ศรีวัฒนประภา ประธานสโมสรฟุตบอลเลสเตอร์ซิตี ประเทศอังกฤษ นำวัตถุมงคลพระปิดตาพังพากาฬ ซึ่งคนกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าเป็นภาคอวตารของพระโพธิสัตว์จตุคามรามเทพ ไปทำพิธีที่สนามฟุตบอลของทีม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๙ (Kraingu, 2016, p. 10) ขณะที่พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (เจ้าคุณธงชัย) ได้ปลุกเสกผ้ายันต์รุ่นแฟ้มไม่เป็น แจกนักฟุตบอลทีมเลสเตอร์ซิตีด้วย เมื่อทีมเลสเตอร์ซิตีชนะเลิศการแข่งขันฟุตบอลพรีเมียร์ลีกส่วนหนึ่งเชื่อว่ามีที่มาจากความศักดิ์สิทธิ์ของวัตถุมงคลดังกล่าว จากนั้นจึงมีการสร้างเหรียญแสตมป์หลักเมืองกระบี่รุ่นแฟ้มไม่เป็นขึ้นมา กรณีนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้าง ความหมายใหม่ให้แก่เทวดาที่เฝ้ารักษาพระธาตุหรือจตุคามรามเทพว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยบันดาลชัยชนะให้แก่ผู้ครอบครอง

๓. วิธีการนำประเพณีและพิธีกรรมมาใช้

ประเพณีที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มีทั้งประเพณีที่เกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเกิดจากการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาผลิตซ้ำเป็นประเพณีใหม่ การนำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมประเพณีมาประยุกต์ใช้ มี ๓ ลักษณะ ได้แก่ การนำประเพณีและพิธีกรรมเดิมมาใช้ในวัตถุประสงค์ใหม่ การนำประเพณีและพิธีกรรมเดิมมาใช้ในพื้นที่ใหม่ และการนำประเพณีและพิธีกรรมมาผนวกรวมกัน ดังนี้

๓.๑ การนำประเพณีและพิธีกรรมเดิมมาใช้ในวัตถุประสงค์ใหม่

การนำประเพณีและพิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่อดีตมาใช้ในวัตถุประสงค์ที่ต่างไปจากเดิมทำให้ประเพณีและพิธีกรรมนั้นมีรูปแบบใหม่และมีความหมายเพิ่มขึ้น

เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ตำนานของประเพณีระบุว่า เริ่มต้นจากพระเจ้าศรีธรรมโศกราชนำพระบรมโกศไปห่มพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบูชาพระธาตุในโอกาสการสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ หลังจากนั้นจึงปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี ต่อมา ขวานครศรีธรรมราชได้ขอพระราชทานพระบรมโกศจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่ออัญเชิญมาถวายเป็นพุทธบูชาในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุและเพื่อถวายราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์เพิ่มขึ้นมาอีกประการหนึ่ง กระทั่งจังหวัดนครศรีธรรมราชได้นำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จึงมีการส่งเสริมประเพณีเป็นงานในระดับนานาชาติ การจัดประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการนำเสนอมรดกโลกอีกด้วย

ภาพที่ ๑ พุทธศาสนิกชนนำผ้าไปห่ม
พระบรมธาตุเจดีย์

ภาพที่ ๒ ชาวญี่ปุ่นร่วมขบวนแห่พระบรมโกศ
บันทึกภาพเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๑

ที่มา : <http://www.dailynews.co.th/thailand/185207>

๓.๒ การนำประเพณีและพิธีกรรมเดิมมาใช้ในพื้นที่ใหม่

การนำประเพณีและพิธีกรรมเดิมมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ใหม่ทำให้เกิดประเพณีใหม่หรือประเพณีในรูปแบบใหม่อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในพื้นที่นั้น เช่น พิธีแห่ผ้าขึ้นเจดีย์ศรีธรรมมาโคกราช ในวันวิสาขบูชา ณ วัดแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒ โดยนำรูปแบบมาจากประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ขณะที่ประเพณีแห่ผ้าขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง จัดในวันมาฆบูชา พระครูภาติการ (เพิ่ม) ฐานภทโท เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้วบอกว่า นำรูปแบบพิธีกรรมและกิจกรรมมาจากประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุที่ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (Chupu, 2016, p. 82-83) ผู้วิจัยเห็นว่า แม้การแห่ผ้าขึ้นห่มพระบรมธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้วจะเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา แต่พิธีกรรมเดิมก็มีเพียงการนำผ้าขึ้นห่มองค์เจดีย์ ส่วนพิธีกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ได้นำรูปแบบมาจากประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงกล่าวได้ว่าเป็นการนำประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุมาเป็นแนวปฏิบัติในพื้นที่ใหม่ทำให้เกิดประเพณีในรูปแบบใหม่อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

๓.๓ การนำประเพณีและพิธีกรรมมาผนวกรวมกัน

การนำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีเดิมนำมาผนวกรวมกับประเพณีใหม่ทำให้เกิดประเพณีที่มีรายละเอียดต่างไปจากเดิม เช่น การรื้อฟื้นพิธีสงฆ์น้ำพระธาตุซึ่งเป็นพิธีกรรมการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีมาแต่อดีตขึ้นมาจัดใหม่ โดยนำมารวมอยู่ในงาน “บุญเดือน ๕ สงกรานต์แต่แรกเมืองนคร” ทำให้พิธีสงฆ์น้ำพระธาตุได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาปฏิบัติใหม่อีกครั้งและอาจทำให้พิธีกรรมนี้ได้รับการสืบทอดต่อเป็นพิธีกรรมย่อยในประเพณีใหญ่ ขณะที่การนำพิธีการบูชาพระบรมธาตุซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิมเช่นกัน มาผนวกรวมอยู่ในพิธีสวดมนต์ข้ามปี ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้ ส่งผลให้พิธีสวดมนต์ข้ามปีน่าสนใจและดึงดูดผู้คนให้มาเข้าร่วมได้มากขึ้น ดังเช่นนางยวงงามขิม ผู้เข้าร่วมพิธี (Ngamkhuem, 2017, December 31) บอกว่า “วัดใกล้บ้านก็มีสวดมนต์ข้ามปี แต่ตั้งใจจะมาร่วมที่วัดพระธาตุ มาไหว้พระธาตุ คิดว่าที่นี่บาร์มีมากดี”

“วิธีคิดแบบคนใต้” ที่สะท้อนจากข้อมูลคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในปัจจุบัน

เนื่องจากคติชนเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความคิดความเชื่อของกลุ่มคน การวิเคราะห์คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในเชิงลึกจะทำให้ทราบ “วิธีคิด” ของกลุ่มคนที่อยู่เบื้องหลังการนำคติชนมาใช้ในบริบทการนำเสนอมรดกโลก กล่าวอีกนัยหนึ่งจะทำให้เข้าใจ “วิธีคิดแบบคนใต้” ที่สะท้อนจากข้อมูลคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในปัจจุบัน ดังนี้

๑. การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบพวกพ้อง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบเรื่องเล่าประวัติชุมชนหลายเรื่องกล่าวถึงการนำของมีค่าไปร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ นำสังเกตว่าบางชุมชนมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติของชุมชนหลายสำนวน แต่ชุมชนเหล่านั้นก็เลือกที่จะนำเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นประวัติของชุมชน เช่น เทศบาลเมืองคลองแห จังหวัดสงขลา นำตำนานคลองแหที่กล่าวถึงการนำของมีค่าไปร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มานำเสนอเป็นประวัติของชุมชนเผยแพร่ในเว็บไซต์ของเทศบาล ทั้งที่มีตำนานอีกสำนวนเล่าว่า ชาวบ้านพบช้างอยู่บริเวณลำคลอง เมื่อช้างเห็นคนได้วิ่งหนีลงคลองไป จึงเป็นที่มาของชื่อคลองแห (Ditsakun, 2010, p. 30) แต่เรื่องนี้กลับไม่ได้รับการกล่าวถึงเมื่อมีการเขียนประวัติของชุมชน สะท้อนว่าชุมชนมีความภูมิใจที่ครั้งหนึ่งคนในชุมชนอาจจะได้มีส่วนร่วมในการสร้างหรือการบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์จึงได้นำเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกับพระบรมธาตุเจดีย์มานำเสนอเป็นประวัติของชุมชน ขณะเดียวกันก็พบการนำเรื่องราวเกี่ยวกับเมือง ๑๒ นักษัตริย์^๒ จากตำนานการสร้างพระบรมธาตุ

^๒ ข้อมูลเกี่ยวกับเมือง ๑๒ นักษัตริย์ ปรากฏอยู่ในตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ (The Fine Art Department 2017, p. 160) กล่าวถึง เมืองบริวาร ๑๒ เมือง ของอาณาจักรนครศรีธรรมราชในอดีต แต่ละเมืองจะใช้ตราประจำนักษัตริย์เป็นตราประจำเมือง ได้แก่ เมืองสาขบุรี ใช้ตราหนู เมืองปัตตานี ใช้ตราวัว เมืองกลันตัน ใช้ตราเสือ เมืองปะทัง ใช้ตรากระต่าย เมืองไทรบุรี ใช้ตรางูใหญ่ เมืองพัทลุง ใช้ตรางูเล็ก เมืองตรัง ใช้ตราม้า เมืองชุมพร ใช้ตราแพะ เมืองบันทายสมอ ใช้ตราลิง เมืองสะอูเลา ใช้ตราไก่ เมืองตะกั่วป่า ใช้ตราสุนัข และเมืองกระบุรีใช้ตราหมู

เจดีย์มาอ้างเมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคใต้ เช่น จังหวัด นครศรีธรรมราชนำเสนอว่าเป็นศูนย์กลางการปกครองเมือง ๑๒ นักขัตตร จังหวัด กระบี่ระบุว่ากระบี่คือเมืองบันทวยสมอที่มีสัญลักษณ์เป็นรูปปลิง จังหวัดตรังได้ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ของจังหวัดและจัดพิมพ์เป็นหนังสือชื่อว่า “ประวัติเมืองตรังใน ๑๒ นักขัตตร” จังหวัดชุมพรให้ข้อมูลว่าชุมพรเป็นหัวเมืองที่สำคัญมาแต่อดีต โดยมีฐานะเป็นเมือง ๑๒ นักขัตตร ในการปกครองของอาณาจักรนครศรีธรรมราช

กรณีข้างต้นบ่งบอกว่า หลายชุมชนพยายามเชื่อมโยงประวัติของชุมชนให้เกี่ยวข้องกับการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ขณะที่เมืองต่าง ๆ ก็ยินดีเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองเมือง ๑๒ นักขัตตร เครือข่ายทางวัฒนธรรมเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ภาคใต้เกิดสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมที่มีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางความศรัทธา ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกันตามมา นอกจากนั้นน่าสนใจว่า พบการนำรูปเจดีย์ที่มีลักษณะเหมือนพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นตราสัญลักษณ์ของสมาคมชาวปักขใต้ ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ในการทำกิจกรรมร่วมกันของชาวภาคใต้ที่อาศัยอยู่ในต่างถิ่น และเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่จะคอยช่วยเหลือพึ่งพากันในเรื่องต่าง ๆ ตราสัญลักษณ์นี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์กับความเป็นพวกพ้องของคนใต้ในปัจจุบัน

๒. การพึ่งพาบริบทของพระบรมธาตุเจดีย์

เรื่องเล่าจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงพุทธศาสนิกชนในคาบสมุทรไทยเดินทางไปสักการะพระบรมธาตุเจดีย์ที่นครศรีธรรมราชมาแต่ครั้งอดีต รวมถึงสิ่งของหลากหลายชนิดที่ชาวเมืองต่าง ๆ นำมาถวายพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชา ล้วนเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความศรัทธาของผู้คนในพื้นที่ภาคใต้ที่มีต่อเจดีย์องค์นี้มาเป็นเวลาช้านาน น่าสังเกตว่า แม้ปัจจุบันจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นใหม่ให้ผู้คนได้ไปกราบไหว้ขอพร แต่ความศรัทธาของคนใต้ที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์ก็ไม่ได้เสื่อมคลายลง ดังเห็นได้จากพุทธศาสนิกชนจำนวนมากยังคงเดินทางมาสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุซึ่งเป็นการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ครั้งสำคัญในรอบปี จะมีผู้คนเดินทางมาเข้าร่วมพิธีจำนวนหลายหมื่นคน สอดคล้องกับที่พระเทพวินยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร กล่าวไว้ในสัมโมทนียกถาในประเพณี

แห้วขึ้นธาตุ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑ ว่า “แห้วขึ้นธาตุปีนี้คนมามาก ตั้งแต่อาตมาอยู่ที่นั่นไม่เคยเห็นมาากขนาดนี้”

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พุทธศาสนิกชนที่มาสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ในโอกาสต่าง ๆ พบว่า มีทั้งมาสักการะเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ขอพรให้อยู่เย็นเป็นสุข ขอให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ที่สำคัญในช่วงชีวิตเกิดวิฤต เช่น เจ็บป่วยเป็นโรคร้ายแรง ประสบอุบัติเหตุอย่างรุนแรง หลายคนมานบนานต่อพระบรมธาตุเจดีย์ ขอให้หายจากอาการดังกล่าว น่าสนใจว่าในครั้งพายุโซนร้อนปาบึกพัดผ่านพื้นที่ภาคใต้ เมื่อวันที่ ๓-๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒ คนจำนวนมากได้ขอให้พระบรมธาตุเจดีย์ช่วยปกป้องผู้คนจากพายุด้วย ขณะที่คณะสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้ประกอบพิธีเจริญพระพุทธรูปขอขมาพระบรมธาตุเจดีย์ช่วยให้ชาวใต้พ้นจากภัยในครั้งนั้น กรณีนี้หมายความว่าผู้คนมีความเชื่อร่วมกันว่าพระบรมธาตุเจดีย์คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจบารมีสูงสุดจึงได้ขอพรให้ช่วยคุ้มครองจากภัยธรรมชาติที่มนุษย์ไม่อาจจะต้านทานได้

อีกด้านหนึ่ง ผู้วิจัยสำรวจพบว่า มีการนำรูปพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในการสร้างวัตถุมงคลหลากหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ศรัทธาได้บูชาไว้เป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยวัตถุมงคลดังกล่าวส่วนใหญ่จะปลุกเสก ณ วิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วยความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมในบริเวณที่ตั้งของพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า จะทำให้พิธีกรรมเข้มขลังและเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่วัตถุมงคล พื้นที่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการปลุกเสกวัตถุมงคลรุ่นต่าง ๆ อย่างไม่ขาดสาย

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นการสืบทอดความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมร่วมสมัย ทั้งยังสื่อความหมายว่า ผู้คนหวังพึ่งพาบารมีของพระบรมธาตุเจดีย์ ทั้งในยามปกติสุข ยามทุกข์ร้อน และยามต้องผจญภัยพิบัติ ทั้งนี้เพื่อขอให้พระบรมธาตุเจดีย์ช่วยคุ้มครองให้พ้นจากภัยอันตรายและดลบันดาลให้ได้สิ่งต่าง ๆ ดังปรารถนา

อนึ่ง แม้ว่าการนำตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาผลิตซ้ำเป็นวัตถุมงคล รูปเคารพ และพิธีกรรมชนิดใหม่ เช่น เจริญท้าวเวสสุวรรณ

รูปเคารพหินโกลพลขันธ์ พิธีสมโภชศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช ไม่ได้สะท้อนให้เห็นการพึ่งพาBarItemของพระบรมธาตุเจดีย์โดยตรง แต่หากพิจารณาในระดับลึกลงไป จะพบว่าความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งเหล่านั้นล้วนขยายไปจากความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์ ดังนั้นผู้ที่หวังพึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นใหม่ดังกล่าวก็อาจมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และBarItemของพระบรมธาตุเจดีย์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ภาพที่ ๓ เหรียญตรีศูลพระบรมธาตุ
รุ่นมรดกไทยสู่มรดกโลก พ.ศ. ๒๕๕๕
บันทึกภาพเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

ภาพที่ ๔ เหรียญท้าวเวสสุวรรณ
รุ่นแรก วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
พ.ศ. ๒๕๕๗
บันทึกภาพเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์
๒๕๖๒

๓. การดัดแปลงให้เป็นของท้องถิ่น

เนื่องจากพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการรับพุทธศาสนา ภายเธรวาทมาจากลังกา ทำให้คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมลังกาอย่างเห็นได้ชัด กระนั้นก็ตามเมื่อมีการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ จะเห็นว่าไม่ได้มีลักษณะเหมือนวัฒนธรรมลังกาทุกประการ แต่มีการนำมาดัดแปลงจนกลายเป็นของท้องถิ่น (localization) ได้อย่างแนบเนียน เป็นต้นว่า การนำเหตุการณ์ตอนทันตกุมารและนางเหมมาลาลำพระทันธาตุนี่สงครามจากคัมภีร์ท้าวธาตุนวศ์หรือตำนานพระเชี้ยวแก้วของลังกา มาเป็นส่วนหนึ่งของตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบอกเล่าถึงที่มาของพระบรมธาตุที่ประดิษฐานในองค์เจดีย์

โดยเล่าใหม่ว่า นางเหมชาลาและทนต์ทุมารนำพระบรมธาตุนี้สงครามจะไปยังลังกา แต่เรือถูกพายุพัดจนเรือแตก สองพระองค์ถูกคลื่นซัดมาขึ้นฝั่งที่หาดทรายแก้ว แล้วจึงฝังพระบรมธาตุไว้ที่ชายหาด

เหตุการณ์ข้างต้นได้รับการนำมาขยายความต่อเป็นตำนานวัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา เล่าว่าระหว่างที่นางเหมชาลาและทนต์ทุมารเดินทางไปในนครศรีธรรมราช สองพระองค์ได้ขึ้นมาพักผ่อนที่วัดแห่งหนึ่ง จากนั้นนำพระบรมธาตุขึ้นไปวางไว้ที่ฐานเจดีย์ เมื่อพักผ่อนจนหายเหนื่อยทรงกลับขึ้นเรือสำเภาเพื่อเดินทางต่อ แต่ทั้งสองลืมนำพระบรมธาตุไปด้วย ทนต์ทุมารตกพระทัยจึงถามนางเหมชาลาว่า “น้องจะทิ้งพระธาตุเสียแล้วหรือ” คำว่า “จะทิ้งพระ” จึงกลายมาเป็นที่มาของชื่อวัดนับแต่นั้น (Phramahanirut Thititharo, 2018, August 25)

ด้านชาวอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชได้สร้างรูปเคารพ นางเหมชาลาและทนต์ทุมารถวายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นรูปสองพระองค์ยืนถือพอบและมีเรือสำเภาจำลองวางไว้ด้านหลัง นับเป็นการนำเหตุการณ์ตอนสองพระองค์นำพระบรมธาตุลงเรือจากตำนานมาเป็นข้อมูลในการสร้างรูปเคารพและส่วนประกอบต่าง ๆ รูปเคารพนี้มีผู้เลื่อมใสศรัทธามากกราบไหว้ขอพรอย่างต่อเนื่องจนกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่งที่อยู๋ภายในวัด หลังจากนั้นมีการนำความเชื่อเกี่ยวกับนางเหมชาลาและทนต์ทุมารมาผลิตซ้ำเป็นผ้ายันต์คุ้มภัย บันดาลลาภ รุ่นเดือนสิบ'๕๙ โดยนำภาพถ่ายรูปเคารพสองพระองค์ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มาใส่ไว้ในผ้ายันต์ผืนที่มีภาพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชรวมกันอยู่ ตัวละครทันตุมารและนางเหมชาลาจากตำนานพระเขี้ยวแก้วของลังกา จึงกลายมาเป็นนางเหมชาลาและทนต์ทุมารสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชด้วยกระบวนการดังกล่าว

๔. การอิงรากทางวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาที่มาของข้อมูลคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในปัจจุบันพบว่า คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สืบทอดมาจากคติชนเดิมจะมีความสัมพันธ์กับองค์เจดีย์โดยตรง เช่น ตำนานหาดเก้าเส้ง จังหวัดสงขลา เล่าว่าเศรษฐีนำทรัพย์สินจำนวนเก้าแสนไปร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ปรากฏเงาให้เห็น พิธีสงฆ์นำพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบูชาพระบรมธาตุ

ของพระพุทธรองค์ ขณะที่คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ดูเหมือนจะไม่ ได้สัมพันธ์กับองค์เจดีย์ แต่หากศึกษาไปจนถึงที่มาของคติชนเหล่านั้นจะพบว่ามี ความเชื่อมโยงกับตำนาน ความเชื่อ หรือประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น พิธีสมโภชศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช มีที่มาจากการหลอม รวมความเชื่อเรื่องเทวดาสององค์เฝ้ารักษาพระธาตุที่ประดิษฐานในพระบรมธาตุเจดีย์ คือท้าวขัตตุคามและท้าวรามเทพ จนเกิดเป็นเทวดาองค์ใหม่ชื่อจตุคามรามเทพ ต่อมาเมื่อมีการสร้างศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้ัญเชิญจตุคามรามเทพที่เชื่อว่า เป็นเทวดาเฝ้ารักษาพระธาตุมาสถิตที่หลักเมืองเพื่อปกปักรักษาเมืองด้วย หลังจากนั้น จึงจัดพิธีสมโภชศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงเดือนสิงหาคมของทุกปี

อีกแง่หนึ่ง หากพิจารณาพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่ปฏิบัติในพื้นที่ภาคใต้ ในปัจจุบัน พบว่านอกจากพุทธศาสนิกชนจะประกอบพิธีกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เช่น พิธีเวียนเทียน พิธีถวายผ้ากฐิน พิธีตักบาตรเทโวโรหณะ ยังมีพิธีกรรมการนำผ้า ไปห่มเจดีย์ที่นิยมจัดกันอย่างแพร่หลาย เช่น พิธีขึ้นผ้าพระราชทานห่มพระปรางค์ วัดประเดิม จังหวัดชุมพร ในวันวิสาขบูชา พิธีแห่ผ้าห่มพระธาตุศรีสุราษฎร์แลธรรมชาติ เขาท่าเพชร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในวันที่ ๒๗ มีนาคมของทุกปี พิธีห่มผ้าองค์พระเจดีย์ หลวง บณยอดเขตังกวาน จังหวัดสงขลา ในวันออกพรรษา พิธีห่มพระบรมธาตุเจดีย์ วัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง ในวันอาสาฬหบูชา ตัวอย่างที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าคติการ บูชาพระธาตุด้วยผืนผ้ากระจายอยู่ทั่วภาคใต้ กระนั้นก็ตามน่าสังเกตว่ารูปแบบของ พิธีกรรมเหล่านี้คล้ายกับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จนอาจ กล่าวได้ว่าเป็นการนำรูปแบบของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เนื่องจากประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ มีการปฏิบัติสืบทอดมาอย่างยาวนาน ประกอบกับมี ตำนานของประเพณีบอกเล่าไว้ด้วย ขณะที่พิธีกรรมการนำผ้าไปห่มเจดีย์ในที่อื่น ๆ มี ประวัติไม่ชัดเจนนัก บางแห่งก็เพิ่งเริ่มปฏิบัติเมื่อไม่นานมานี้

การสืบทอดและการผลิตซ้ำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนใต้ หรือที่สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (Phongphaibun, 1999, p. 4106) เรียกว่า “วัฒนธรรมการบูชาพระบรม ธาตุ” อันเป็นประเพณีการนำของมีค่าไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ หรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการบูชาพระบรมธาตุ ด้วยความเชื่อว่าจะเกิด

สิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้ การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เช่นนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภาคใต้ที่ถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า วัฒนธรรมการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมร่วมสมัย ส่วนหนึ่งยังเป็นการมาลัการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเช่นเดิม แต่อีกส่วนอาจขยายไปสู่การบูชาพระเจดีย์ในที่อื่น ๆ รวมถึงการคลั่งคลายทำให้เกิดข้อมูลวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับพระบรมธาตุเจดีย์ในรูปแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่า วัตถุมงคล และรูปเคารพ อย่างไรก็ตามการแสดงออกทางวัฒนธรรมทั้งสองลักษณะก็ยิ่งสื่อถึงความคิดความเชื่อของกลุ่มคนที่มิต่อเจดีย์องค์นี้และบ่งบอกวิถีชีวิตร่วมกันในแบบการอิงรากทางวัฒนธรรมการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

การวิเคราะห์ความคิดที่ปรากฏอยู่เบื้องหลังการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ทำให้ทราบ “วิถีคิดของคนใต้” โดยรวม แม้จะไม่สามารถสรุปได้ว่า “คนใต้” ทุกคนมีความคิดเช่นนั้น เนื่องจากแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันในรายละเอียด ทว่าผลการศึกษาที่ปรากฏก็สามารถอธิบายได้ว่า การแสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์สื่อความหมายเช่นใด

พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อาจประมวลสรุปพลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ได้ดังนี้

๑. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ทำให้เกิดรูปเคารพและวัตถุมงคลใหม่ ๆ

การนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ประเภทตำนานและความเชื่อมาใช้ในลักษณะการสืบทอดและการผลิตซ้ำทำให้คติชนดำรงอยู่ในบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป ขณะเดียวกันการสืบทอดและการผลิตซ้ำคติชนยังทำให้เกิดรูปเคารพและวัตถุมงคลรูปแบบใหม่ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การนำความเชื่อเรื่องจุตุคามรามเทพเทวदारक्षाพระธาตุมาใช้ในการสร้างศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชและการจัดสร้างวัตถุมงคลจุตุคามรามเทพรุ่นพระพงสุริยันจันทรา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ทำให้เกิดกระแสนิยมวัตถุมงคลจุตุคามรามเทพ และการสร้างวัตถุมงคลที่เกี่ยวเนื่อง

ในรูปแบบต่าง ๆ จำนวนมาก โสภา เสนชัย (Senchai, 2008, p. 52) ศึกษาศิลปกรรมของวัดมุงคลจตุคามรามเทพที่สร้างในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๕๐ พบว่า การจัดสร้างส่วนใหญ่ได้รับแรงบันดาลใจและประยุกต์จากรูปแบบเครื่องทรงของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่ค้นพบทางภาคใต้ของประเทศไทยมาเป็นรูปแบบองค์จตุคามรามเทพที่สำคัญ ต่อมา มีการนำรูปแบบดังกล่าวมาเป็นแบบหลักในการจัดสร้างรูปเคารพและวัดมุงคลจตุคามรามเทพอีกหลายรุ่นในปัจจุบัน

เช่นเดียวกับการนำอนุภาคตัวละครในตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น พระเจ้าศรีธรรมไตรกราช นางเหมขลาและทนต์กุมาร แม่เจ้าอยู่หัว (พระนางเลือดขาว) หมื่นไกรพลขันธ์ (ตาขุนพล) ซึ่งล้วนเป็นตัวละครในตำนานที่ไม่มีผู้ใดเคยเห็นว่ามีรูปร่างหน้าตาอย่างไร แต่ผู้สร้างก็ได้นำข้อมูลจากตำนานที่กล่าวถึงตัวละครในแง่มุมต่าง ๆ มาตีความ ผนวกกับจินตนาการของผู้สร้างหรือนิมิตของร่างทรง จนได้ภาพของตัวละคร แล้วจึงนำมาสร้างเป็นรูปเคารพและวัดมุงคลแบบต่าง ๆ หลังจากนั้นพบการนำรูปเคารพและวัดมุงคลเหล่านี้มาผลิตซ้ำเป็นผลงานศิลปะในรูปแบบจิตรกรรมและประติมากรรมอีกจำนวนมาก

๒. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นเครื่องมือในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

หากมองในเชิงบทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าคติชนมีหน้าที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของผู้คนและความมั่นคงของสังคม แต่ในยุคแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม กลุ่มคนแต่ละกลุ่มที่อยู่ร่วมกันในสังคมต่างต้องการสิทธิและการให้ความสำคัญในระดับที่ใกล้เคียงกันหรือเท่าเทียมกัน จึงปรากฏการนำคติชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม เห็นได้จากหลายชุมชนเลือกที่จะนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองที่มีความสัมพันธ์กับการนำของมีค่าไปร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น แ่งหนึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็นความภูมิใจของชุมชนที่มีส่วนร่วมในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ในครั้งนั้น อีกแง่หนึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นความพยายามที่จะให้ความหมายว่าชุมชนมีความเก่าแก่เทียบเท่ากับอายุของพระบรมธาตุเจดีย์และเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในพื้นที่ภาคใต้ ความหมายเช่นนี้

ย่อมทำให้ชุมชนมีความสำคัญในทางวัฒนธรรมขึ้นมา

ส่วนการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เป็นไปตามเกณฑ์การพิจารณาของคณะกรรมการมรดกโลก หากวิเคราะห์การดำเนินการดังกล่าวอย่างเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมของจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้พบข้อที่น่าพิจารณาว่า แม้จังหวัดนครศรีธรรมราชจะบอกว่า การนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมและความสำคัญที่ควรจะต้องปกป้องให้ตกทอดไปถึงอนาคต แต่ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งที่ประชาคมในจังหวัดนครศรีธรรมราชต้องการ คือการนำเสนอให้สังคมไทยและสังคมโลกได้เห็นถึงความสำคัญของนครศรีธรรมราชในฐานะอดีตอาณาจักรที่เรืองอำนาจในคาบสมุทรมลายู ว่าเมื่อมาอยู่ใต้การปกครองของรัฐไทยกลับถูกลดฐานะมาเป็นเพียงจังหวัดหนึ่ง ยิ่งในกระแสการพัฒนาประเทศ จังหวัดนครศรีธรรมราชกลายเป็นเพียงเมืองประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญรองลงมาจากเมืองเศรษฐกิจของภาคใต้อย่างจังหวัดสงขลา หรือเมืองท่องเที่ยวอย่างเช่นจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดภูเก็ต การแสดงออกอย่างมีนัยนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจของท้องถิ่นให้มีความสำคัญในระดับประเทศและระดับโลก

๓. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรม

ปัจจุบันมีการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น เห็นได้จากการนำความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในการสร้างวัดถุมงคลหลายรูปแบบให้ผู้คนได้เข้าบูชา ทั้งการนำรูปพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้โดยเฉพาะ เช่น จักรพระธาตุเจดีย์ทองคำ ร่มมรดกไทยสู่มรดกโลก เหรียญรูปพระบรมธาตุเจดีย์สำหรับคล้องกระจกมอหลังของรถยนต์ และการนำรูปพระบรมธาตุเจดีย์มารวมอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น เช่น เหรียญรูปหลวงพ่อทวดและรูปพระบรมธาตุเจดีย์ ร่มยกฐานะศาลพระเสื้อเมืองนครศรีธรรมราช ธนบัตรขวัญถุง รูปพระบรมธาตุเจดีย์และตาไข่ วัดเจดีย์ วัดถุมงคลเหล่านี้มีราคาให้เข้าบูชาตั้งแต่หนึ่งร้อยบาทไปจนถึงหนึ่งหมื่นบาท ผู้สร้างมีทั้งในนามบรรพชิต ขรราวาส และหน่วยงานต่าง ๆ น่าสนใจว่าในการระดมทุนเพื่อนำมาใช้ในการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกก็ได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการจัดสร้างวัดถุมงคลเพื่อหารายได้เข้า

“กองทุนพระบรมธาตุสุ่มรดกโลก” เช่น การจัดสร้างเหรียญตรีศูลพระบรมธาตุ รูนมรดกไทยสุ่มรดกโลก และพระบรมธาตุเจดีย์จำลอง รูนมรดกโลก โดยจังหวัดนครศรีธรรมราช การจัดสร้างสายรัดข้อมือ (wristband) พระบรมธาตุรูนมรดกโลก โดยสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการพระบรมธาตุสุ่มรดกโลก

ทั้งยังปรากฏการนำความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น การนำความเชื่อเรื่องสักการะพระบรมธาตุเจดีย์ครบ ๙ ครั้ง จะทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า มีโชคลาภ และครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข มาตีพิมพ์เผยแพร่ในเอกสารประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช เมืองทอง สิบสองนักษัตร การนำความเชื่อเรื่องเกิดมาหนึ่งชาติขอให้ได้กราบพระธาตุเมืองนคร มาตีพิมพ์เผยแพร่ในเอกสารประชาสัมพันธ์ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุนานาชาติที่เมืองนคร ตัวอย่างที่กล่าวมาแสดงถึงการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาทำให้เกิดมูลค่าที่สามารถซื้อขายได้ กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการทำให้คติชนกลายเป็นสินค้าเชิงวัฒนธรรมในบริบทสังคมทุนนิยมวัตถุนิยม

๔. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มีการนำเสนอผ่านกระบวนการวิชาการ

ธรรมชาติของคติชนเป็นข้อมูลที่ถ่ายทอดในรูปแบบมุขปาฐะโดยการบอกเล่าสืบต่อกันมาและการเล่าประกอบการแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่าง ด้วยลักษณะเฉพาะดังกล่าวทำให้ข้อมูลคติชนมีความหลากหลายและยากที่จะระบุได้ว่ามีจุดเริ่มต้นจากที่ใด แต่ปัจจุบันพบว่ามีความพยายามสร้างคติชนขึ้นใหม่ โดยใช้วิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบหรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น “กระบวนการทางวิชาการ” (academicization) เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือและผู้คนยอมรับ ดังกรณีตำนานแม่เจ้าอยู่หัว (พระนางเลือนขาว) ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช เดิมเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติของวัดแม่เจ้าอยู่หัว เล่าว่าสร้างโดยแม่เจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นหญิงสาวที่มีเลือดเป็นสีขาว แต่ไม่ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับนาง ครั้นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมศูนย์ศิลปาชีพบ้านเนินอัมมิ่ง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ พระองค์ตรัสถามราษฎรที่มาเข้าเฝ้าฯ ถึงที่มาของชื่อตำบล แต่ไม่มีผู้ใดตอบได้อย่างชัดเจน เหตุนี้ทำให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในพื้นที่นำโดยนายชลอ เอี่ยมสุทธิ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๓ สนใจศึกษาค้นคว้าประวัติของแม่เจ้าอยู่หัว

เริ่มจากการไปขอคำปรึกษาเรื่องวิธีการศึกษาจากนักวิชาการมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ต่อมาได้ขอทุนเพื่อนำมาใช้ในการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ แล้วจึงลงพื้นที่เก็บข้อมูลเรื่องเล่าเกี่ยวกับแม่เจ้าอยู่หัวจากผู้รู้ในท้องถิ่น จากนั้นนำเรื่องเล่าทั้งหมดมาเรียบเรียงเป็นประวัติของนางตั้งแต่กำเนิด จนถึงสิ้นพระชนม์ พร้อมเสนอผลการศึกษาให้ที่ประชุมซึ่งมีตัวแทนจากชุมชนต่าง ๆ ที่เป็นเจ้าของเรื่องเล่าได้พิจารณา เมื่อได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมจึงนำข้อมูล มาจัดทำเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ตำนานแม่เจ้าอยู่หัว (พระนางเสียดขาว) สำนวนนี้มีการนำไปอ้างอิงอย่างแพร่หลาย และนำไปผลิตซ้ำในหลากหลายลักษณะ ทั้งการนำไปเขียนเป็นบทเพลง การนำไปเป็นข้อมูล ในการสร้างรูปเคารพ และการนำไปใช้อธิบายที่มาในการประกอบพิธีกรรมการที่เกี่ยวข้องกับแม่เจ้าอยู่หัว กรณีนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการนำกระบวนการศึกษาอย่างเป็นระบบในทางวิทยาศาสตร์มาใช้ศึกษาด้านานปรัมปราซึ่งเป็นข้อมูลในทางมนุษยศาสตร์เพื่อให้เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่นกลายเป็นข้อเท็จจริงในทางประวัติศาสตร์

๕. คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ช่วยขยายความศรัทธาและทำให้เกิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่

คติชนที่สร้างขึ้นมาในชั้นหลังจำนวนมากเป็นการนำความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้ารักษาพระธาตุมาตีความ แล้วสร้างความหมายใหม่เพื่อใช้ในการสร้างวัตถุมงคล เช่น การนำความเชื่อเรื่องเทวดารักษาพระธาตุมาใช้ในการสร้างเหรียญ จตุคามรามเทพ การนำความเชื่อเรื่องการรักษาพระธาตุมาใช้ในการสร้างเหรียญ ภาพยนต์ การนำความเชื่อเรื่องยักษ์รักษาพระธาตุมาใช้ในการสร้างเหรียญท้าวเวสสุวรรณ ขณะเดียวกันปรากฏการนำอนุภาคตัวละครจากตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ มาสร้างเป็นความเชื่อเกี่ยวกับตัวละครในเรื่องการคุ้มกันภัยให้แก่ผู้ครอบครอง เช่น เหรียญพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช เหรียญพระปิตตาพังพภาพ ทั้งยังมีการสร้างพิธีกรรม บวงสรวงตัวละครในตำนานพระบรมธาตุเจดีย์อีกด้วย เช่น พิธีถวายราชสักการะ พระราชานุสาวรีย์พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช พิธีบวงสรวงองค์พ่อจตุคามรามเทพ

ตัวอย่างข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาประยุกต์ใช้ทำให้ความศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์ขยายออกไป มิใช่แค่เพียงศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ได้ขยายไปสู่ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เฝ้ารักษาพระธาตุและตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์ในตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ ส่งผลให้เกิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่อีกหลายชนิดขึ้นในสังคมไทย นำสังเกตว่าความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชนิดใหม่ ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อในเรื่องการช่วยคุ้มกันภัยต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตและการให้โชคลาภทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งเป็น “เรื่องทางโลก” ขณะที่ความเชื่อในทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานในพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็น “เรื่องทางธรรม” ได้รับการกล่าวถึงน้อยมาก บ่งบอกว่าผู้คนปัจจุบันให้ความสำคัญกับความเชื่อที่สามารถตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจในการใช้ชีวิตประจำวันมากกว่าปรารถนาชีวิตที่ดีกว่าในโลกหน้า กรณีนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนลักษณะของ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ในสังคมไทยร่วมสมัย

ภาพที่ ๕ พิธีถวายราชสักการะ

พระราชาอนุสาวรีย์

พระเจ้าศรีธรรมไตรกราช

บันทึกภาพเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๑

ภาพที่ ๖ พิธีบวงสรวงองค์พ่อ

จตุคามรามเทพ จังหวัดกระบี่

บันทึกภาพเมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑

อภิปรายผล : คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในฐานะ “คติชนสร้างสรรค์”

คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในบริบทการนำเสนอมรดกโลกมีลักษณะเข้าข่ายการเป็น “คติชนสร้างสรรค์” ดังนั้นการนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาวิเคราะห์การนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในสังคมไทยร่วมสมัยจะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นได้อีกทาง

ศิราพร ณ ถลาง (Nathalang, 2016, p. 22, 42-55) มองว่า บริบททางสังคมที่ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” มี ๓ บริบทสำคัญ ได้แก่ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบทสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และบริบทสังคมข้ามชาติ-ข้ามพรมแดน โดยมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปรากฏการณ์นี้ ๕ แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเรื่อง Folklore vs Fakelore แนวคิดเรื่อง Authenticity แนวคิดเรื่อง Representation แนวคิดเรื่อง Invented Tradition และแนวคิดเรื่อง Identity เมื่อผู้วิจัยนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้อภิปรายผลการศึกษาคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ประการแรก เนื่องจากคณะกรรมการมรดกโลกให้ความสำคัญกับการพิจารณาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในประเด็นความแท้ดั้งเดิม (authenticity) และความครบถ้วนสมบูรณ์ (integrity) (UNESCO World Heritage Centre, 2012, p. 73) จึงพบการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในการนำเสนอให้เห็นถึงความเป็นของแท้และความเก่าแก่ของพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อสนับสนุนการนำเสนอมรดกโลก เช่น การขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อหาอายุของพระบรมธาตุเจดีย์ โดยเก็บตัวอย่างอิฐฐานราก ไปหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ ด้วยวิธี Thermoluminescence Dating (TL) ที่ห้องปฏิบัติการภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และวิธี Accelerator Mass Spectrometry Radiocarbon Dating (AMS) ที่ห้องปฏิบัติการ Beta Analytic Inc. รัฐฟลอริดา ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรากฏว่าอิฐที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดอยู่ในช่วง ๑,๐๐๐-๑,๑๐๐ ปี หมายความว่าพระบรมธาตุเจดีย์ก่อสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ปี (National News Bureau of Thailand, 2018) ข้อมูลนี้มีการนำไปใช้ในการจัดทำเอกสารเพื่อเสนอคณะกรรมการมรดกโลกและนำไปอ้างอิงว่าสอดคล้องข้อมูลในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ที่บันทึกไว้ว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรราช

สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ เมื่อศักราช ๑๐๙๘ (The Fine Arts Department, 2017, p. 159) การขุดค้นทางโบราณคดีจึงเป็นวิธีการหาความเก่าแก่ของพระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ขณะที่การนำผลการขุดค้นทางโบราณคดีมาเชื่อมโยงกับเรื่องราวในตำนานเป็นการทำให้ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชมีความน่าเชื่อถือ โดยการอ้างอิงผลการศึกษาทางวิทยาศาสตร์

อีกทั้งพบการนำตำนานที่มีเนื้อหาอ้างถึงพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้บ่งบอกถึงความจริงแท้ของศาสนสถานต่าง ๆ เช่น ในพิธีห่มผ้าพระบรมธาตุสวี่ ได้นำตำนานพระบรมธาตุสวี่ที่เล่าว่า ครึ่งพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชยกทัพกลับจากการสู้รบกับท้าวอุทอง พระองค์ทรงพบฝูงกาส่งเสียงร้องอยู่บนกองอิฐ เมื่อทหารรื้อกองอิฐออกพบฐานเจดีย์ใหญ่ ขุดลงไปพบผอบบรรจุพระบรมธาตุ จึงทรงให้ทหารช่วยกันสร้างเจดีย์ขึ้นใหม่ มาใช้ในการแสดงแสง สีเสียงเพื่อบอกเล่าประวัติของพระบรมธาตุสวี่ ตำนานสำนวนนี้ยังมีการนำไปใช้ในการขอเปลี่ยนชื่อวัดต่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จากเดิมชื่อวัดสวี่มาเป็นวัดพระบรมธาตุสวี่ ด้วยเหตุผลว่าเป็นวัดที่ประดิษฐานเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ เช่นเดียวกับที่วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดพระบรมธาตุเจดีย์เขียนบางแก้ว เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เนื่องจากวัดมีเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุที่อัญเชิญมาจากลังกา ตามตำนานที่เล่าว่า เจ้าพระยาภูธราภัยกับนางเลือดขาวทราบบ่าวว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชจะส่งทูตไปสืบค้นหาพระบรมธาตุที่ลังกา ทั้งสองจึงขอเดินทางไปด้วย เมื่อได้พระบรมธาตุแล้วจึงนำมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว

เรจินา เบ็นดิกซ์ (Regina Bendix) กล่าวถึงแนวคิดเรื่อง authenticity ไว้ว่า ความจริงแท้ สื่อความหมายถึงความเป็นของแท้ ความเก่าแก่ หรือความเป็นธรรมชาติที่ดำรงอยู่จริงในสังคม เบ็นดิกซ์เห็นว่าด้านหนึ่งของการแสวงหาความจริงแท้จะเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองของความเป็นชาติ เป็นความพยายามค้นหารากเหง้าทางวัฒนธรรมที่อยู่ในข้อมูลพื้นบ้านประเภทคติชน เพื่อที่จะนำมาเสนอให้เห็นถึงความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาติ (Bendix, 1997, p. 7-8) เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์กรณีข้างต้น ทำให้พบการนำเหตุการณ์ในตำนานมาอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงความเก่าแก่ของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และความแท้ของพระบรมธาตุที่บรรจุในเจดีย์วัดพระบรมธาตุสวี่และเจดีย์วัดพระบรม

ธาตุเจดีย์เขียนบางแก้ว อันทำให้เมืองที่ถูกเรียกว่า “เมืองรอง” เหล่านี้มีความสำคัญขึ้นมา

ประการที่สอง หลายพื้นที่ได้นำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาผลิตซ้ำทำให้เกิดเรื่องเล่าสำนวนใหม่และพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ เช่น จังหวัดกระบี่นำตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ตอนที่กล่าวถึงเมือง ๑๒ นักษัตริ มาตีความและสร้างความหมายใหม่ว่า จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดกระบี่มาตั้งแต่โบราณทำให้สันนิษฐานได้ว่ากระบี่คือเมืองบันทายสมอ ในระบบการปกครองเมือง ๑๒ นักษัตริ ต่อมาเทศบาลเมืองกระบี่ได้สร้างรูปเคารพองค์พ่อจตุคามรามเทพขนาดใหญ่เพื่อแสดงถึงความเป็นมาของเมืองกระบี่ที่เชื่อมโยงกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ หลังจากนั้นมีการจัดพิธีบวงสรวงองค์พ่อจตุคามรามเทพ ในวันที่ ๒๖ พฤษภาคมของทุกปี

ส่วนที่ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการนำเรื่องเล่าสำนวนใหม่เกี่ยวกับหมื่นไกรพลขันธ์ มาเป็นข้อมูลในการสร้างรูปเคารพขุนไกรพลขันธ์ (ตาขุนพล) ขึ้นที่บริเวณที่ชาวบ้านเคยสร้างศาลเพียงตาของตาขุนพล โดยมีปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลขุนทะเล (ในขณะนั้น) เป็นแกนนำ พร้อมด้วยพระสงฆ์ผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการองค์การบริหารส่วนตำบลขุนทะเลและตัวแทนของชุมชนเป็นคณะกรรมการในการจัดสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ หลังจากนั้นเทศบาลตำบลขุนทะเลซึ่งยกฐานะมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลได้จัดพิธีบวงสรวงรูปเคารพหมื่นไกรพลขันธ์ (ตาขุนพล) พร้อมกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ตาขุนพลตามที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบต่อกันมาทุกปี

พิธีกรรมทั้งสองเป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นใหม่โดยหน่วยงานราชการและมีลักษณะเป็น Invented Tradition (ประเพณีประดิษฐ์) ตามที่ อิริค ฮ็อบสบอม (Eric Hobsbawn) นำเสนอไว้ว่า ประเพณีประดิษฐ์ครอบคลุมประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาระยะหนึ่งแล้ว รวมถึงประเพณีที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้ ฮ็อบสบอมตั้งข้อสังเกตว่า ประเพณีประดิษฐ์ส่วนใหญ่สร้างขึ้นใหม่โดยภาครัฐด้วยวิธีการเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบันเพื่อทำให้ดูเหมือนว่าเป็นประเพณีที่มีมานานแล้ว ประเพณีประดิษฐ์อาจมีหน้าที่ในการสร้างความเป็นเอกภาพทางสังคม การสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันทางสังคม

และการสร้างระบบคุณค่าและการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม (Hobsbawn, 1983, p. 9) เมื่อนำแนวคิดเรื่องประเพณีประเพณีประเพณีมาพิจารณาพิธีกรรมทั้งสองพบว่า การที่หน่วยงานราชการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นมาเป็นการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน กระนั้นก็มีการประกอบพิธีกรรมที่จัดโดยภาครัฐ นอกจากจะเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนนับถือแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในชุมชน ทั้งในแง่การให้ชาวบ้านยอมรับอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะหน่วยงานที่จัดพิธี และยอมรับอำนาจของนักการเมืองในฐานะผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ที่สำคัญบางครั้งนักการเมืองก็ใช้พื้นที่พิธีกรรมในการหาเสียงทางการเมืองด้วย

ประการที่สาม การนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญร่วมกันประการหนึ่ง คือการนำมาใช้นิยามความหมายของกลุ่มคนหรือของท้องถิ่นเพื่อแสดงให้เห็นว่ากลุ่มตน/ท้องถิ่นของตนเป็นอย่างไรและแตกต่างจากกลุ่มอื่น/ท้องถิ่นอื่นอย่างไร การนำคติชนมาใช้นิยามความหมายเช่นนี้เรียกได้ว่าเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนหรือของท้องถิ่น ริชาร์ด เจนกินส์ (Richard Jenkins) กล่าวว่า อัตลักษณ์เกี่ยวข้องกับความเข้าใจว่า “เราเป็นใคร” และ “ผู้อื่นเป็นใคร” ในทางกลับกันก็เกี่ยวข้องกับ ความเข้าใจของผู้อื่นต่อตัวตนของเขาเอง และตัวตนของเราด้วย (Jenkins, 1996, p. 5) ศิริพร ภักดีผาสุข เห็นด้วยกับนิยามของอัตลักษณ์ที่เสนอโดยเจนกินส์และได้ขยายความเพิ่มเติมว่าอัตลักษณ์จึงเกี่ยวข้องกับการต่อรองความหมายเกี่ยวกับตัวตนของคนในสังคมและเป็นกระบวนการที่มี “สหสัมพันธ์” (intersubjective) กล่าวคือความหมายของตัวตนขึ้นอยู่กับ การต่อรองระหว่างตัวเราและสังคม (Phakdiphasuk, 2018, p. 5) จากการศึกษาพบว่า กลุ่มคนได้นำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์มาใช้ในการแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างน่าสนใจ ๒ แบบ ได้แก่ การนำคติชนมาใช้ในการนำเสนออัตลักษณ์ให้เด่นชัด และการนำคติชนมาใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่

การนำคติชนมาใช้ในการนำเสนออัตลักษณ์ให้เด่นชัด เช่น ในการนำเสนอ มรดกโลก จังหวัดนครศรีธรรมราชพยายามนำเสนออัตลักษณ์ของท้องถิ่นในเรื่องการเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนานิกายเถรวาทลังกาวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็นต้นว่าการนำชื่อ “หาดทรายแก้ว” ซึ่งเป็นสถานที่ที่นางเหมชาลา

และททกumarได้นำพระทันตธาตุหินสังครามมาฝังไว้ตามที่ปรากฏในตำนานการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่บริเวณทิศตะวันออกของพระบรมธาตุเจดีย์ตามแผนพัฒนาภูมิทัศน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยปรับพื้นที่ให้เป็นลานทรายเหมือนในตำนานและเรียกว่า “ลานหาดทรายแก้ว หน้าวิหารหลวง” ทั้งนี้ชื่อ “หาดทรายแก้ว” ยังไปพ้องกับ ชื่อ “รุวันเวลิ” มหาสฤปแห่งเมืองอนูราชปุระประเทศศรีลังกา (Kittikan, 2014, p. 84) การปรับปรุงภูมิทัศน์นั้นเป็นการทำให้เรื่องราวในตำนานกลายเป็นเรื่องจริงทางประวัติศาสตร์ และยังเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับลังกาซึ่งเป็นต้นกำเนิดของของพุทธศาสนาในภายหลังอีกด้วย

น่าสนใจว่า นอกจากนครศรีธรรมราชจะเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาท ลังกาวงศ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แล้ว ดินแดนนี้ยังเป็นเมืองตามพรลิงค์ที่เคยมีความเจริญทางศาสนาพราหมณ์และมีอำนาจในคาบสมุทรมลายูในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๘ อีกด้วย (Nunsuk, 2013, p. 229) ดังปรากฏโบราณสถานและการค้นพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในพื้นที่จำนวนมาก อีกทั้งมีพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าตามอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ซึ่งยังปรากฏร่องรอยอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่นพิธีแห่นางดานซึ่งเป็นการแห่แผ่นไม้กระดานที่วาดภาพเทพชั้นรองสามองค์ ได้แก่ พระอาทิตย์และพระจันทร์ พระแม่ธรณี และพระแม่คงคา มาเป็นสัญลักษณ์ของการอรับเสด็จพระอิศวรที่จะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกมนุษย์เพื่อประสาทพรให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขในช่วงเดือนอ้าย นอกจากนั้นนครศรีธรรมราชยังมีประเพณีสำคัญที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ มาผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในภายหลัง เช่นประเพณีสารทเดือนสิบซึ่งเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้รับการปล่อยตัวมาจากนรกภูมิในช่วงเวลาดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม คติชนที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาสร้างสรรค์และนำเสนอในบริบท การนำเสนอมรดกโลกคือคติชนที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาที่มีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางความศรัทธาและคติชนที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาในลังกา แต่ความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในนครศรีธรรมราชเช่นกันแทบจะไม่ได้รับการกล่าวถึง กรณีนี้จึงกล่าวได้ว่าเป็นการเลือกเฉพาะคติชนที่มี

พุทธศาสนาเป็นแก่นสำคัญอันจุดแข็งทางวัฒนธรรมมานำเสนอ ส่งผลให้อัตลักษณ์ทางพุทธศาสนากลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในเวทีการนำเสนอมรดกโลก ขณะเดียวกันการนำเสนอจุดแข็งทางวัฒนธรรมในกระแสการพัฒนาประเทศยังทำให้นครศรีธรรมราชโดดเด่นและแตกต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ในพื้นที่ภาคใต้ ที่มีจุดแข็งทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

ส่วนการนำคติชนมาใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ เช่น การนำตำนานแม่เจ้าอยู่หัว (พระนางเลียดขาว) มาใช้ในการสร้างรูปเคารพและพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่เจ้าอยู่หัว เป็นความพยายามประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตำบลแม่เจ้าอยู่หัวขึ้นมาใหม่ว่า เป็นบ้านเกิดของแม่เจ้าอยู่หัว มเหสีของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช การนำเสนออัตลักษณ์ดังกล่าวทำให้ชุมชนมีความสำคัญขึ้นมาในฐานะเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรนครศรีธรรมราชในอดีต ขณะเดียวกันคณะกรรมการเฉพาะกิจพัฒนา วัดแม่เจ้าอยู่หัวก็ได้นำอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนอีกทางหนึ่ง

การนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาใช้ศึกษาคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในบริบท การนำเสนอมรดกโลกทำให้เห็นกระบวนการและเข้าใจวิถีคิดของกลุ่มคนที่นำคติชนประเพณีในฐานะที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในบริบทใหม่ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ดี การนำทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ยังเป็นประเด็นที่ต้องพิจารณา เพราะหากนำทุนทางวัฒนธรรมมาทำให้เกิดมูลค่าเพียงด้านเดียว อาจทำให้วัฒนธรรมเสื่อมคุณค่ากลายเป็นเพียงสินค้า แต่หากคิดว่าวัฒนธรรมคือทุนอันมีค่า รู้จักที่จะนำมาใช้ โดยยังคงคุณค่าของวัฒนธรรมไว้ได้ก็จะเกิดประโยชน์ต่อสังคม ดังที่ ปริมินทร์ จารูวร (Jaruwon, 2016, p. 385) เสนอไว้ว่า การนำ “ทุนทางวัฒนธรรม” มาใช้ ควรคำนึงถึงเรื่อง “วัฒนธรรมคือทุน” ควบคู่ไปกันด้วย

สรุปได้ว่า บริบทการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นทะเบียนเป็น มรดกโลกเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการนำคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ในสังคมประเพณีมาใช้ในสังคมไทยร่วมสมัยหลายลักษณะ ส่งผลให้คติชนมีความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตดังปรากฏในปัจจุบัน นัยหนึ่งแสดงให้เห็น “ภูมิปัญญาของคนใต้” ที่ใช้ในการปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม

Reference

- Bendix, R. (1997). *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Chupu, N. (2016). The Construction of Sacred Space and The Rituals of Khian Bang Kaew Temple, Khao Chaison District, Phatthalung Province, *The 7th Hatyai National and International Conference* (pp. 68-89). Songkhla: Hatyai University.
- Damsi, W. (2014). *Pha phrabot phraratchathan patchai lae sue songsoem suepsan prapheni hae pha khuen that mueang nakhon si thammarat* [Royally bestowed *Pha phrabot*: factors and media promoting the *Hae Pha Khuen That* Festival of Nakhon Si Thammarat]. Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Rajabhat University.
- Damsi, W. (2014). *Wat phra Mahathat Woramahawihan nakhon si thammarat moradok tham nam su moradok lok phaplak chak wannakam* [Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat, “Moradok tham” leading to world heritage, images from literature]. Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Rajabhat University.
- Disakun, Y. (2010). *Reinvented Traditions and Khlong Hae Community*. (Master Thesis). Thammasat University, Bangkok, Thailand.
- Hobsbawm, E. and Ranger, T. (1983). *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaruwon, P. (2016). *Khatichon kap kanthongthiao muban watthanatham nong khao changwat Kanchanaburi* [Folklore and Tourism: Nong Khao Cultural Village, Kanchanaburi Province]. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Jenkins, R. (1996). *Social identity*. London: Routledge.
- Kittikan, T. (2014). *Mahathat* [Mahadhatu]. Bangkok: Matichon.

- Kraingu, T. (2016, May 6). phra pit ta phang phra kan samdaeng rit “phae mai pen” [*Phra Pit Ta Phang Phra Kan* display of might “Cannot lose”]. *Khomchatluek*. 10.
- Nathalang, S. (2016). *khatichon sangsan bot sangkhro lae thruesadi* [“Creative folklore”: synthesis and theory]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- National News Bureau of Thailand. (2018). Summary of Phra Borommthat Chedi, Nakhon Si Thammarat [website]. Retrieved from http://thainews.prd.go.th/th/website_th/news/news_detail/WN SOC6108050010043/2/10
- Nimmanhemmin, P. (2002). *nithanphuenban sueksa* [Study of Folktales] (2 ed). Bangkok: Faculty of Arts Chulalongkorn University.
- Nunsuk, W. (2013). Some observations about the origin of the kingdom of Nakhon Si Thammarat. *Walailak Journal of Social Sciences*. 6(6), 220-263.
- Phakdiphasuk, S. (2019). *khwamsamphan rawang phasa kap attalak lae naeothang kan nam ma sueksa phasathai* [The relationship between language and identity: Guidelines for an introduction to Thai language education]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Phongphaibun, S. (1999). *bucha phraborommathat* [Worshipping relics.] In *Southern Thai Cultural Encyclopedia* (p. 4091-4107). Bangkok: Thai Culture Encyclopedia Foundation Commercail Bank of Thailand.
- Rakbangaem, T. (1997). *A study of beliefs and customs related to Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat province*. (Master thesis). Thaksin University, Songkhla, Thailand.
- Saengphum, S. (2000). *Phranipphansotra: An analytical Study*. (Master Thesis). Ramkhamhaeng University, Bangkok, Thailand.

- Senchai, S. (2008). *Belief and art Jatukaramathep*. (Master Thesis). Silpakorn University, Bangkok, Thailand.
- The Fine Arts Department. (2017). *tamnan phrathat lae tamnan mueang nakhon si thammarat*. [Myth of the buddha relics and myth of Nakhon Si Thammarat]. Bangkok: The Fine Arts Department.
- UNESCO World Heritage Centre. (2012). Preparing World Heritage Nominations. (S. Phongsatha Posayanan, Trans.). Bangkok: Ministry of Culture
- UNESCO World Heritage Centre. (2018). *The Criteria for Selection*. Retrieved from <http://whc.unesco.org/en/criteria/>
- Wright, Michael. (2007). “Chatukam” (Additional). *Art & Culture Magazine*. 28(7), 36-37.

Personal Interview

- Ngamkhuem, Y. (2018, December 31). Personal Interview
- Ramphuengnit, D. (2018, August 31). Personal Interview.
- Thititharo, M. (2018, August 25). Personal Interview.